

SPOMEN-MUZEJ
» 25. MAJ 1944 «

DRVAR
GRAD-HEROJ

Gojko Jokić

IZDANJE POVODOM JUBILEJA —
40 GODINA DOLASKA NA ČELO KPJ
I 85. ROĐENDANA DRUGA TITA

DRVAR

GRAD-HEROJ

turistički vodič

**OVOM KNJIGOM OBILJEŽAVA SE 20-GODIŠNJICA RADA
SPOMEN-MUZEJA „25. MAJ 1944.“ U DRVARU**

Turistički vodiči
Biblioteka
SPOMENICI REVOLUCIJE

AUTOR TEKSTA
Gojko Jokić

RECENZENTI
Komisija za istoriju Opštinskog komiteta Saveza komunista Drvar i
Zdravko Kelečević
Nikola Bosnić

IZDAVAČI
Spomen-muzej „25. maj 1944.“ u Drvaru i
NIP „Turistička štampa“, Beograd, Knez Mihailova 21

ZA IZDAVAČE
Veselin Bosnić
Dragan Nikolić

REDAKCIJSKA OPREMA
„Turistička štampa“

UREDNIK
Ivan Gajić

LIKOVNO-GRAFIČKA OPREMA
Miša Martinović

SNIMCI
Radoslav Ranisavljević, Vojni muzej Beograd

ORGANIZACIJA
Tanja Rović

ŠTAMPA
BIGZ

TIRAŽ
100.000 primjeraka
Oktobar 1977. godine

Drug Tito u Drvaru prilikom predaje Ordena narodnog heroja 2. juna 1974.

Drvar sa ponosom nosi najveće ratno znamenje — Orden narodnog heroja.
Drvar — to su ustaničke puške jula 1941. godine. To je Dan ustanka naroda i narodnosti Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, 27. jul.
Drvar — to je neuspjeli neprijateljski desant na maršala Tita, 25. maja 1944. godine.
Drvar — to je 991 dan slobode, od 1.387 dana koliko je ukupno trajala okupacija.

Oj Drvaru
triput si gorio
al se nisi
Švabi pokorio

Drvar — to je istinska, iskonski u sebi nošena ljubav za slobodom.

Drug Tito najbolje je to rekao u samom Drvaru, 2. juna 1974. godine, predajući mu Orden narodnog heroja:

„... A kako se držao narod? Nema potrebe da vam o tome govorim, jer vi, koji ste bili očevici toga, to i sami znate. Narod, omladina, koji su znali gdje sam ja — evo tu gore — svi su radije ginuli nego što bi kazali gdje sam. Kada bi im njemački vojnici, ti razbojnici, pokazali moju fotografiju — odgovarali bi: ne znam! Ubijali su ih. Stotine ih je ubijeno toga dana. Kako je bio visok moral tih ljudi, kakvo je to herojstvo bilo i kakva svijest! Svako bi radije ginuo, nego što bi bilo šta kazao, jer je bio uvjeren da bi to bilo katastrofalno da smo mi svi bili pobijeni u Drvaru. To je zbilja grad heroj! Herojski narod Drvara i njegova herojska omladina zaslužuju divljenje, ne samo divljenje nego i zahvalnost svih naših naroda, za ono što su ovdje dali...“

Drvar je tako, među velikim, jedna od najljepših stranica stvaranja nove socijalističke Jugoslavije.

A sve je imalo svoju cijenu.

Od preko 4.600 ljudi i žena, sa područja drvarske opštine, koji su kao borci sa oružjem u ruci učestvovali u narodnooslobodilačkom ratu, njih 1.274 palo je na bojištima.

Teror fašista uzeo je 777 nevinih žrtava.

„Partizansku spomenicu 1941.“ ponijela su 943 Drvarčana. Okružni komitet SKOJ-a odlikovan je Ordenom narodnog heroja, a takođe i 19 boraca.

Pjesma, ona krajiška, iskreno jednostavna, nikla u „bezimenom ešalonu“ naroda, kazuje:

Oj Krajino
naše ustanište
ti si bila
prva među prvima
prkos — kula
fašistima svima.

Drvar — to je, uvijek i prije svega, narod... Poput gromade čvrst, čovjek uz čovjeka... Grad — heroj!

USTANAK 1941. GODINE

Drvar — to su julske ustaničke puške 1941. godine, vrijeme kada počinju bitke do istrajanja, do slobode.

„Dvadeset sedmog jula 1941. godine oslobođenjem Drvara otpočeo je ustanak u drvarskom kraju, a taj datum uzima se i kao dan početka organizovanog ustanka naroda Bosne i Hercegovine protiv okupatora i kvislinške vlasti. Već za nekoliko dana bio je oslobođen čitav drvarski kraj, a slobodna teritorija proširena je i na susjedne srezove: petrovački, ključki, glamočki, donjolapački u Lici i, djelimično, kninski u Dalmaciji. Ubrzo je na tom području stvorena slobodna teritorija od oko 5.000 kvadratnih kilometara na kojoj je formirano osam bataljona organizovanih u Prvu brigadu narodnooslobodilačkih gerilskih odreda za oslobođene krajeve Bosne i Like. Uspostavljena je i nova politička narodna vlast i teritorija je poprimila karakter državne organizacije koja je u narodu popularno nazvana Drvarska Republika“.

Tok događaja je ovakav: Nijemci su u Drvar ušli 20. aprila 1941. godine, opljačkali skladišta „Šipada“ i Fabrike celuloze. Povukli su se, a 6. maja došli su Italijani da uspostave ustaški poredak. Jer, među stanovništvom ustaše nisu imale nikakve podrške, pa su morali da dovode svoje istomišljenike sa strane. Tako će do ustanka ovdje biti 200 ustaša i jedna domobranska satnija.

Počinju šikaniranja, prijetnje, pljačka. U junu ustaše strijeljaju 28 Drvarčana; upadaju u sela Bastase, Trubar i Šipovljane, pale pravoslavne crkve i ubijaju više ljudi. Pokušavaju da pohvataju

muškarce pozivajući ih na vojne vježbe i rad. Blokiraju uveče 23. jula Fabriku celuloze da pohapse radnike druge i treće smjene, ali nalaze samo tri službenika. Organizacija KPJ direktno je osujetila pomenute pokušaje obavještavajući ljude da se blagovremeno sklone.

Aktivnost komunista nije prekinula kapitulacija stare Jugoslavije. U prvom trenutku prikuplja se oružje, uz stalnu političku akciju. Ona je posebno pojačana poslije savjetovanja krajiških komunista na Šehitlucima kod Banja Luke, gdje su utvrđeni pravci djelovanja. Sreski komitet KPJ odlučio je da komunisti prestanu sa radom u Drvaru i pređu u sela.

Neposredne pripreme za ustanak teku od 22. juna, po prijemu direktiva Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu.

Polovinom jula uspostavljene su veze sa komunistima Like (Donji Lapac), Bosanskog Petrovca, Glamoča i Livna. Dogovoreno je da oružana akcija bude zajednička.

U okolini Drvara uređeni su logori u koje pristižu borci, posebno od 22. do 25. jula. Organizovani su Kamenički odred, odred „Javorje“, Crljivičko-Zaglavički odred, Grahovski odred i Trubarski odred. Pred ustanak Štab gerilskih odreda ima preko 500 naoružanih ustanika i nekoliko stotina bez oružja.

Pripreme za ustanak izvršene su brižljivo, do detalja. Osnova svemu je raspoloženje naroda da se oružano suprotstavi neprijatelju i izdajnicima. Rukovodstvo je samo čekalo na kontakt sa Oblasnim komitetom za Bosansku krajinu.

Sve je ubrzao nepredviđen događaj. Kod Pasjaka, 26. jula u 15.30 sati, naoružana grupa koja nije pripadala ni jednom odredu, pucala je na automobil bojnika Ferdinanda Konrada. Bojnik* i njegova žena su ubijeni, jedan oficir ranjen. Šofer je kolima pobjegao na Oštrej, u oružničku postaju. U sela Pasjak i Crljivicu hitno je krenulo 50 domobrana, 7 ustaša i 5 oružnika. Odmah su počeli da sakupljaju narod i da pucaju na one koji su bježali u šumu. Intervencijom Crljivičko-Zaglavičkog odreda neprijatelj se morao pred noć povući u Drvar.

„Zato je Štab gerilskih odreda 26. jula oko 22 časa, na sastanku koji je održan povodom ovog događaja u šumi Oklinak, iznad Kamenice, donio odluku da se 27. jula 1941. godine u 3 časa, po ranije pripremljenom planu, napadnu neprijateljske posade u Drvaru, Oštrejlu, Prekaji, Resanovcima, Borovači, Bosanskom Grabovu, Trubaru i Martin-Brodu. U toku noći sa odlukom štaba upoznati su svi odredi, a upućeni su kuriri za Bosanski Petrovac, Glamoč i Srb u Lici sa zadatkom da tamošnje organizatore ustanka obavijeste o novonastaloj situaciji, o odluci Štaba i sa zahtjevom da gerilski odredi na svim teritorijama odmah stupe u borbu kako bi se obezbijedila puna saradnja i olakšala likvidacija neprijateljskih posada na čitavoj teritoriji.“

Dvadeset sedmog jula, tačno po utvrđenom planu, otpočeo je oružani ustanak u čitavom drvarskom kraju. Odred „Javorje“, Kamenički i dio Crljivičko-Zaglavičkog odreda napali su neprijateljski garnizon u Drvaru, koji su sačinjavali jedna satnija domobrana i oko 200 ustaša i ustaške milicije. Već oko 10 časova likvidiran

je ustaški tabor, a u 18 časova zauzeta je i Sokolana — glavno uporište domobranske satnije. Samo u tim borbama poginulo je 25 ustaša i pet domobrana, a čitav garnizon zarobljen. To je bio ujedno prvi grad u Jugoslaviji koji su oslobodile ustaničke snage“.

Ostali odredi djelovali su na svojim područjima, i „tako je za svega tri dana u ustaničkom području — čiji je centar bio Drvar — stvorena prostrana slobodna teritorija ograničena linijom: Medena Selišta (kod Glamoča), Ribnik, Bravski Vaganac, Kolunić, Bjelaj, Kulen-Vakuf, Gornji Lapac (u Lici), Velika Popina, Zrmanja, Žagrovići, Šegotino Vrelo (kod Knina), sela ispod Kozjaka, zatim preko Dinare, Sajkovići (u Livanjskom polju), Medena Selišta“.

(Svi citati iz studije dr Nikole Babića: „Ustanak u drvarskom kraju 1941 godine“).

Drvar je slobodan naredni 61 dan. Iako stalno na udaru neprijatelja, koji hoće silom da zatre ustanak, na slobodnoj teritoriji život se odvija organizovano.

Tako, 30. jula u Drvaru je formirano Narodno vijeće (9 članova) sa nekoliko odbora, a u selima seoska vijeća sa po tri člana. Na narodnom zboru u Drvaru, 1. septembra, izabran je Narodnooslobodilački komitet za zapadnu Bosnu i Liku kao najviši organ vlasti, te Narodni sud i narodni tužilac. . . . To su bili i prvi začeci organizovane narodne vlasti.

Željeznička radionica pretvorena je u vojnu. Pravljenе su bombe i mine, popravljano oružje ustanika.

Gerilski informativni biro počinje da izdaje, 3. avgusta, list „Gerilac“, a ubrzo svakodnevno i „Radio-dnevnik“.

Na oslobođenoj teritoriji oko Drvara, sredinom avgusta, ukupno naoružanje iznosi preko 4.000 pušaka, oko 200 automatskog oružja, jedan top, i dovoljne količine municije.

Od gerilskih odreda, 19. avgusta, formirana je Prva brigada za oslobođene krajeve Bosne i Like (Drvarska brigada).

Drvar je, tako, praktično centar ustanka cjelokupnog života koji se odvija u ovom dijelu Bosne i Like.

Neprijatelj u više navrata napada i pokušava da zauzme slobodnu teritoriju, računajući da će tako ugušiti ustanak. Nailazi na snažan otpor partizana, koji ga uspješno odbijaju. U Bosansku krajinu krajem avgusta Italijani šalju jedan svoj puk. Nižu se napadi. Iz Glamoča na Drvar napada (7-10. septembar) 2 000 ustaša, ali uzalud. Izdajom četnika bez otpora pada Grahovo.

Na udaru je Drvar. Počinju desetodnevne, teške i neravnomjerne borbe. Grad brani nekoliko stotina partizana. Napada kompletna italijanska divizija „Sassari“, ojačana sa 40 tenkova, snažnom artiljerijom i deset aviona. Uz znatne gubitke neprijatelj ga zauzima 25. septembra 1941. godine.

Ustanak nije slomljen. Borbe se nastavljaju.

Drvar je ponovo slobodan 1. jula 1942. godine. Život kreće tokovima slobode, a posebno dolaskom druga Tita i članova Vrhovnog štaba i CK KPJ u Bosansku krajinu. Oni su neprekidno prisutni u Drvaru, na Mliništu. . . . Počinje da se stvara velika slobodna teritorija, prava partizanska država, koja će se poslije oslobođenja Bihaća prostirati na 48.000 kvadratnih kilometara.

Mnogo je događaja. Drvar sam čini sve da se djeluje što organizovanije — formiran je Sreski narodnooslobodilački odbor (22. jula), u septembru Komanda područja, u oktobru održana okružna konferencija KPJ za Drvar itd.

U Kamenici 22. septembra formirana je Treća krajiška proleterska udarna brigada, koja učestvuje u bici za Bihać, na Neretvi, Sutjesci, bori se u Crnoj Gori, Srbiji, Šumadiji, za Beograd, na sremskom frontu, za Zagreb. Odlikovana je Ordenom narodnog heroja. Na nju — a isto tako na Četvrtu, Desetu i Šesnaestu brigadu — Drvarčani su posebno ponosni kao borci-učesnici.

Ali, Drvar će dočekati sa ljubavlju i crnogorske proletere. Biće 17. oktobra i svjedok svečanosti na kojoj vrhovni komandant Josip Broz Tito predaje brigadnu i bataljonske zastave Drugoj proleterskoj brigadi.

Na svim frontovima radi se organizovano. Tako se, na primjer, željeznički saobraćaj odvija na preko 120 kilometara pruga, vozovi nose oznaku ŽNOV — željeznica Narodnooslobodilačke vojske, između Mliništa i Drvara „Partizanski ekspres“ saobraća po utvrđenom redu vožnje.

Svemu daje ton prisustvo druga Tita, Vrhovnog štaba, članova CK KPJ i mnogih istaknutih ličnosti. . . . Pripremalo se Prvo zasjedanje AVNOJ-a.

U Drvaru od septembra do decembra radi partijska škola CK KPJ. . . . I tako redom do onih mnogobrojnih partizanskih bolnica, koje niču tokom čitavog rata, u samom gradu, u Ataševcu i gotovo svakom selu.

Krajem januara 1943. godine počela je četvrta neprijateljska ofanziva protiv velike slobodne teritorije. Njen drugi dio („Vajs 2“) odigrava se između Drvara, Livna, Jajca i Ključa. Poslije teških borbi sa Prvim bosanskim udarnim korpusom, 7. SS-„Princ Eugen“ divizija zauzima 27. februara Drvar. Prohujala je ofanziva, narod osjetio svu težinu stradanja. . . . Međutim, Drvar je već 21. marta slobodan. . . .

Ostaje nepobitno: Drvar je od 1.387 dana koliko je ukupno trajala neprijateljska okupacija Jugoslavije, bio slobodan 991 dan.

To potvrđuju i riječi druga Tita:

„ . . . Drvar spada — iako u našoj zemlji ima mnogo gradova i sela u kojima je buktao narodni ustanak — u onaj mali broj mjesta koja su od prvih dana ustanka 1941. godine do svršetka rata bila žiža narodnog ustanka; Drvar je bio mali grad koji je čvrsto nosio buktinju revolucionarno-oslobodilačkog pokreta u našoj zemlji“.

Zvono pod Gradinom najduže se oglasilo 25. maja 1944.

DESANT

Drvar, 25. maj 1944. godine.

Neprijatelj je toga dana izvršio desant sa ciljem da se po svaku cijenu dokopa maršala Tita, čovjeka koji tako uspješno vodi narode Jugoslavije u teškoj i neravnopravnoj borbi, čovjeka koji se bezbrog puta suprotstavio daleko nadmoćnijoj sili . . .

Nijemci su računali da će hvatanjem druga Tita i likvidiranjem najužeg partizanskog rukovodstva, obezglaviti narodnoslobodilački pokret . . . Ostvarilo se drugo — desant je propao. To je jedini neuspjeli njemački desant u drugom svjetskom ratu.

Dokumenti svjedoče o tome kako su Nijemci sa izuzetnom pažnjom pripremali desant. Operacija „Konjičev skok“ (Rösselsprung) bila je lična Hitlerova inicijativa, a na realizaciji u svim fazama radila je armija ljudi iz ogromne njemačke mašinerije.

Drug Tito pred pećinom sa Vladislavom Ribnikarom (april 1944.)

Plan je precizirao: izvršiti desant na Drvar, gdje su Tito i Vrhovni štab. Istovremeno jakim snagama (20.000 vojnika) koncentrično je trebalo krenuti na slobodnu teritoriju i Drvar — iz pravca Bihaća, Srba, Livna, Mrkonjić—Grada, Jajca i Banja Luke.

I, 25. maja 1944. godine, počeo je „Konjičev skok“ — u prazno, unaprijed osuđen na neuspjeh. Jer, sav „Drvar bio je zasjeda, svaka kuća bunker, svaki čovjek borac na braniku ulaza u Titovu pećinu“.

Drvar je branio Tita s ljubavlju, branio istinsku slobodu za koju se istrajno bori.

U Potocima

Posljednjih dana novembra 1943. godine u Jajcu je održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Tada je rečeno da narod koji se bori protiv fašizma, želi slobodnu socijalističku federativnu Jugoslaviju.

Nijemci u to vrijeme otpočinju šestu ofanzivu namjeravajući da opkole Treći korpus NOVJ u istočnoj Bosni, ali ne uspijevaju. Druga faza ofanzive „Loptasta munja“ je pritisak na slobodno Jajce i

Bosansku krajinu, jer Peti udarni korpus NOVJ ugrožava neprijateljske garnizone u Travniku i Banja Luci.

Vrhovni štab i rukovodeći organi narodnooslobodilačkog pokreta prelaze iz Jajca u centralni rejon Klekovače. U već pripremljeno novo sjedište u Potocima, 3. januara 1944. godine, došao je VŠ. Pored druga Tita, ovdje kraće vrijeme borave i članovi CK KPJ, AVNOJ-a, te savezničkih misija.

Prelazak u Drvar

Dijelovi Vrhovnog štaba, pojedine ustanove, službe i jedinice početkom januara postepeno iz Potoka prelaze u Drvar i neposrednu okolinu grada.

„Sredinom januara 1944. godine vojno-političko rukovodstvo NOP premjestilo se iz Potoka u Drvar. Sa članovima Vrhovnog štaba, Politbira CK KPJ, Predsjedništva AVNOJ i nacionalnog komiteta „Partizanskim ekspresom“ putovali su i saveznički oficiri, članovi Engleske i Američke misije pri Vrhovnom štabu. Bio je to poznati „zeleni voz“ koji je još u toku jeseni 1942. godine služio kao pokretno sjedište Vrhovnog štaba na klekovačkoj pruzi Oštrej—Mlinište, i koji u toku rata, zajedno sa lokomotivom „Proleterka 12“ nije pao u ruke neprijatelju“.

Drug Tito sa članovima VŠ i CK KPJ smjestio se u zgrade pod Gradinom, u blizini pećine. U zaseoku Marići kod Šipovljana, bila je većina članova NKOJ i Predsjedništva AVNOJ-a. Savezničke vojne misije posebno su smještene.

Tako je Drvar postao središte vojnog i političkog života nove Jugoslavije — svjedok mnogih važnih događaja.

Zima 1943/1944. godine vrijeme je niza pobjeda partizanske vojske. Razbijena je šesta neprijateljska ofanziva i preuzeta inicijativa na svim bojištima, posebno oko Bosanske krajine u kojoj je stvorena stabilna slobodna teritorija. U aprilu Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije ima 121 brigadu.

Drvar i Drvarčani čine velike napore kako bi se život odvijao što organizovanije. Obnavlja se porušeno, poduzima niz akcija.

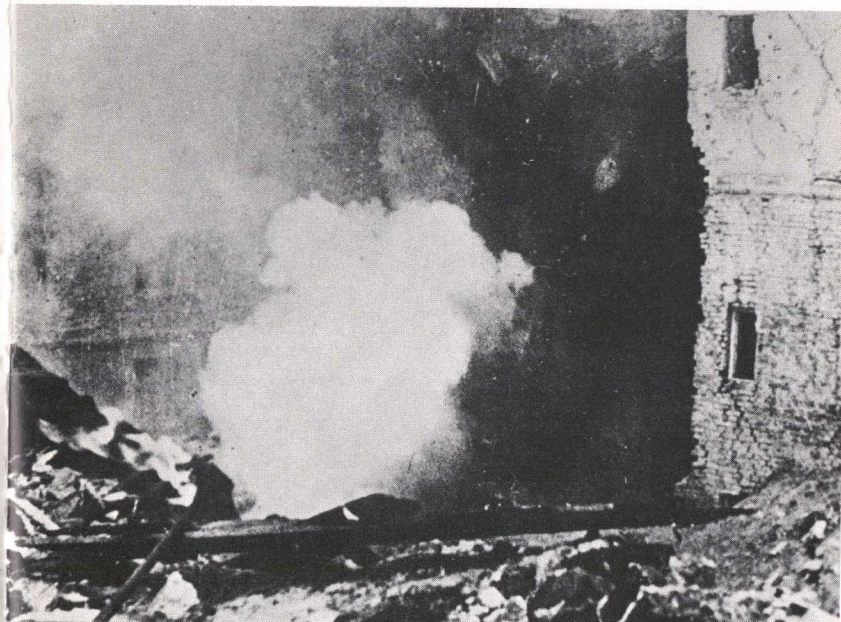
Nižu se događaji . . .

Na partizanski aerodrom u Medenom polju (Bosanski Petrovac) sleće 23. februara Sovjetska vojna misija sa general-lajtnantom Kornjejevom na čelu. Sutradan stiže u Drvar i isto veče prima je maršal Tito. U gradu su Engleska i Američka misija, sa kojima su Ficroj Maklin i Randolf Cerčil. Uopšte, postignut je značajan napredak u saradnji sa saveznicima.

Istina o Jugoslaviji, posebno o borbi partizanskih jedinica protiv okupatora i kvislinga prodire sve više u svijet. U to vrijeme u Drvaru boravi i veća grupa savezničkih novinara.

Političko i vojno rukovodstvo NOP angažovano je na ostvarivanju odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Održano je više sjednica NKOJ. Na jednoj, na prijedlog druga Tita, usvojen je grb nove Jugoslavije.

U Drvaru radi više kurseva, u Šipovljanima Oficirska škola VŠ, a u Podbrdini kurs CK KPJ.

Bombardovanje Drvara 25. maja 1944.

Grad se postepeno pretvara u garnizon. Početkom marta formirana je Prva inženjerska brigada NOVJ, a krajem marta Tenkovska četa VŠ. Naredbom maršala Tita od 13. maja, nastaje odjeljenje zaštite naroda, OZNA.

Pored aerodroma u Medenom polju, pčstoje pomoćni na Spasovini (Gornji Vrtoč), na Velikom Tičevu i Uvali kraj Potoka (Klekovača). O njima brine Aerodromska četa VŠ.

U Bastasima, kod Drvara, početkom aprila napravljeno je pomoćno sjedište VŠ. U pećini, nad vrelom Bastašice, podignuta je baraka u kojoj povremeno boravi drug Tito.

Život u Drvaru ima svoj poseban ritam. Svi su zaposleni. Rade Mjesni, Sreski i Okružni narodnooslobodilački odbori, komiteti KPJ, skojevci, Komanda pozadine, omladina, žene . . . Svako ima svoja zaduženja. Uopšte, Drvar je jedinstven grad u ratom zahvaćenoj Evropi — središte nove Jugoslavije.

Drugi kongres USAOJ-a

Poseban događaj bio je Drugi kongres USAOJ-a, Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. Održan je od 2. do 4. maja 1944. godine, u sali Fabrike celuloze. Prisustvovalo je 816

ДРУЖЕ ТИТО

ЗАКНИЈЕМО ТИ СЕ ЧАШКУ, НАПОРИМА, ЖРТВАМА И БУДУЌНОШЋУ НАРОДА И НАШЕ ОМЛАДИНЕ, ДА НЕЋЕМО ЖАЛНИТИ НИ СВОЈЕ ЖИВОТЕ, НИ СВОЈЕ СНАГЕ У БОРБИ ЗА СЛОБОДУ, У БОРБИ ЗА САВЕСТ, ЧАСТ И БУДУЌНОСТ СВАКОГ ОМЛАДИНЦА И ОМЛАДИНКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.

ЗАКНИЈЕМО ТИ СЕ ПАЊЊАМА И НАДАМА НАШИХ НАРОДА И НАШЕ ОМЛАДИНЕ, ДА НЕЋЕМО ЖАЛНИТИ НИ СВОЈЕ ЖИВОТЕ, НИ СВОЈЕ СНАГЕ У БОРБИ ПРОТИВ НЕМАЧКИХ ЦЕЛАТА И СВИХ ДОМАЋИХ НЕПРИЈАТЕЉА ЈЕДИНСТВА И СЛОБОДЕ НАШИХ НАРОДА, — У БОРБИ ЗА ГВОЗДЕНО И СВЕОБУХВАТНО ЈЕДИНСТВО ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ОМЛАДИНЕ ЗА НОВУ ДЕМОКРАТСКУ ФЕДЕРАТИВНУ ЈУГОСЛАВИЈУ.

ОВАЈ НАШ ЗАВЕТ ЈЕ НАША НАЈПРИЈА ЗАХВАЛНОСТ ТЕБИ, ЗА СВЕ ОНО ШТО СИ УЧИНИО ЗА НАШЕ НАРОДЕ И ОМЛАДИНУ. НАШЕ ДЕЛО, НА КОНЕ СЕ ЗАВЕТУЈЕМО, ТО ЈЕ НАЈБОЉИ ПУТ СЛУЖБЕ ИНТЕРЕСИМА ОТАЏИНЕ, ИНТЕРЕСИМА МЛАДОГ НАРАШТАЈА, СЛОВЕНСТВА И СВИХ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА.

ЗА ДЕЛО И ЖИВОТ ДРУГА ТИТА СТОЈИ ЧИТАВА
ОМЛАДИНА ЈУГОСЛАВИЈЕ — КАО ЈЕДАН БОРАЦ

ЖИВЕО МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ ДРУГ ЈОСИП БРОЗ-ТИТО

Zakletva omladine drugu Titu — faksimil iz „Nove Jugoslavije“

delegata, i mnoge istaknute ličnosti. Pripremnom odboru stigla su pisma podrške sa potpisima preko 300.000 mladih.

Ovaj, do tada najveći skup mladih, pozdravio je drug Tito, odajući priznanje omladini za sva njena pregalaštva.

„Jedinstvo omladine u borbi protiv okupatora — prvi i najvažniji zadatak“ — bio je naslov referata koji je podnio Rato Dugonjić, sekretar CK SKOJ-a.

Delegati, na prijedlog omladine Drvarskog okruga, položili su u ime svojih organizacija zakletvu vrhovnom komandantu maršalu Titu.

Kongres je imao velikog odjeka u zemlji i svijetu.

Neprijatelj se priprema

U studijama istoričari se detaljno bave tokom njemačkih priprema za napad na Drvar. Nije ni čudo, jer dokumenta — kojih je u novije vrijeme sve više — iscrpno govore da je u neprijateljskim krugovima dugo i studiozno rađeno na „Konjićevom skoku“. To je i najbolji dokaz koliko im je bilo stalo do uspjeha, a koliko je gorčine donio poraz.

... Od sredine 1943. godine poduzete su opsežne obavještajne i vojne pripreme u namjeri da se sistematskom direktnom akcijom razbiju i unište glavne snage oslobodilačkog pokreta, u prvom redu njegovo vojno-političko rukovodstvo na čelu sa vrhovnim komandantom drugom Titom. U tom cilju organizovana je sveobuhvatna špijunsko-izviđačka akcija u kojoj su svoje posebne zadatke imale jedinice Vermahta, vojno obavještajna služba Abver i specijalne špijunsko-diverzantske grupe divizije „Brandenburg“...

Hitler velike nade polaže u general-pukovnika Lotara Rendulica, koga prebacuje sa istočnog fronta u Jugoslaviju. „Firer je zahtijevao od Rendulica da poduzme odlučujuće ofanzivne akcije radi razbijanja NOP-a i uništenja glavnine partizanskih snaga koje su dominirale na velikoj slobodnoj teritoriji u zapadnom dijelu Jugoslavije“.

Početkom oktobra 1943. godine u Banja Luku stiže specijalna „jedinica Kirchner“, kojoj je „Brandenburg“ namijenio izviđačko-obavještajne poslove. Tokom zime ona prerasta u bataljon, nazvan „odred zvjerokradica“, specijalno naoružan, sa radio-stanicama i partizanskim uniformama. Glavni posao im je — otkrivanje novog mjesta boravka maršala Tita i Vrhovnog štaba, zbog priprema i izvođenja napada.

Nijemci imaju obavještenja da je Tito u Drvaru. Špijuni kreću u tom pravcu. Jedna Kirchnerova grupa ubacuje se u Klekovaču, ali je ubrzo onemogućena.

... Predistorija desanta na Drvar ispunjena je veoma živom djelatnošću okupatorskih i kvistlinških špijunskih organizacija koje su nailazile na snažan i organizovan otpor partizanske kontraobavještajne službe. Ti sukobi odigrali su se na širem „frontu“, ali su glavne „bitke“ u prvoj polovini 1944. vođene oko sjedišta Vrhovnog štaba. Zapravo bila je to složena i „nevidljiva borba“ koja je, uz primjenu najrazličitijih metoda i sredstava, vođena i na zemlji i u eteru“.

Nijemci su duže vrijeme goniometrima pratili rad radio-stanice VŠ i čak utvrdili u kojoj je zgradi. Drvar je snimljen 19. maja iz aviona, a taj avio-snimak poslužio je za izradu definitivnog plana operacije.

Plan desanta

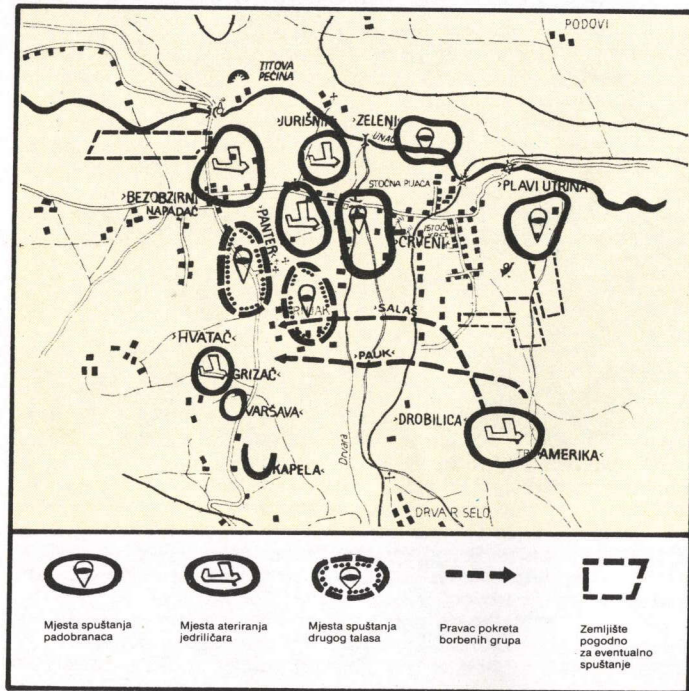
„Drvarska operacija, prema osnovnoj zamisli njenih planera, trebala se izvršiti munjevito i na širem području, čiji je centar bio Drvar kao glavni poligon napada. Zato se, osim sudjelovanja specijalno obučених vazdušno-desantnih jedinica, predviđalo i sudjelovanje motorizovanih i pješadijskih trupa“.

Hitler traži da mu dovedu zarobljenog Tita. U svojoj „vučjoj jazbini“ ima čak izrađenu veliku maketu Drvara i okoline.

Neposredno izvođenje desanta povjerenom je, pored avijacije, 500. SS padobransko-lovačkom bataljonu. U većoj mjeri, ovaj bataljon su sačinjavali vojni kažnjenci, prestupnici i kriminalci, kojima su ovakvi poduhvati bili prilika za rehabilitaciju. Njih oko 950 podijeljeno je na jedrilica (grupe „Panter“, „Bezobzirni napadač“, „Jurišnik“, „Hvatač“, „Grizač“ i „Drobilica“) i padobrance (grupe „crveni“, „plavi“, „zeleni“).

„Pripremna naredba“ izdana je 20. maja, a već sutradan, u najvećoj tajnosti, počelo je prebacivanje na polazne aerodrome Zagreb, Bečkerek (Zrenjanin) i Banja Luka.

Plan napada za desant — njemački aero-foto snimak

Partizanska obavještajna služba pratila je neprijateljske pripreme. „Vrhovni štab je 64 dana prije desantne operacije raspolagao pouzdanim podacima o pripremanju vazdušnog desanta na Drvar“ . . . „Mjere za osiguranje grada poduzimane su, istina, i prije otkrivanja neprijateljskih namjera. Ali od kraja marta one su pojačane i izvodile su se planski, uz sudjelovanje vojske i civilnog stanovništva“.

Veče, 24. maj 1944.

Drvar je odisao posebnom atmosferom — spremala se proslava Titovog rođendana. Za sutradan bio je zakazan narodni zbor. Grad je uređen i svečano okičen.

Tito je preveče, 24. maja, došao iz Bastasa.

U Domu kulture održana je svečana akademija, a kasnije prikazan film (takođe i u sali Celuloze).

U sjedištu NKOJ-a (Mandića kuća) Tito je priredio prijem na kojem su bili i članovi savezničkih vojnih misija. Poslije filmske predstave u Domu kulture, drug Tito je ostao da prenoći u maloj kući pred pećinom, ispod Gradine.

Kao rođendanski poklon šila se maršalska uniforma za Vrhovnog komandanta.

Te večeri poduzete su posebne mjere bezbjednosti. Naročito poslije obavještenja da se na aerodrom kod Bihaća spustilo više bombarderskih eskadrila. Pretpostavljalo se da će ujutro doći do snažnijeg napada iz vazduha, što inače nije bila rijetkost.

Gdje se ko nalazio

U **Drvaru**: uži dio Vrhovnog štaba; Engleska, Američka i Sovjetska vojna misija; Ekonomsko, Sanitetsko, Tehničko i Šifrantsko odjeljenje VŠ; radio-telegrafski, sanitetski i šifrantski tečaj VŠ; Tanjug i redakcija „Nova Jugoslavija“. Komande: Vazduhoplovne baze VŠ, područja i mjesta; Prateći bataljon VŠ; Štab inženjerske brigade sa bataljonom; Artiljerijsko-tehnički vod; četa Komande mjesta; vod OZN-e; Sanitet Šeste divizije, Prvog korpusa i Komande područja. Okružni, sreski i mjesni komiteti KPJ i SKOJ-a; Okružni, Sreski i mjesni narodnooslobodilački odbori.

U **Šipovljanima**: dijelovi AVNOJ-a i Nacionalnog komiteta, Oficirska škola VŠ i štamparija. U **Bastasima**: dio pozadinskih jedinica Štaba Šeste divizije. U **Podbrdini**: partijski kurs CK KPJ.

U **Bosanskom Petrovcu i Potocima**: po jedan bataljon Inženjerske brigade. Na **aerodromima**: dijelovi Aerodromske čete. U **Kamenici**: Štab Šeste proleterske divizije.

25. maj 1944.

Taj sunčani 25. maj 1944. godine trebalo je da bude dan slavlja. Svi su željeli da drugu Titu čestitaju rođendan.

Sedamnaestogodišnja partizanka Gospa Talic neposredno poslije zarobljavanja

Wo Ist Tito? Ovu fotografiju imao je kod sebe svaki esesovac prilikom desanta

Drugi talas padobranaca
„Ratni plijen“ — Titova uniforma

Njemački top u dejstvu
Ostale su ruševine

Ali, bilo je drugačije . . .

U 5.30 sati odjeknulo je sa Gradine zvono — znak da se približavaju avioni. „Maršal Tito posmatrao ih je durbinom ispred pećine. Prepoznao je i tip aviona: bila su to dva „Foke-vulfa“. Pretpostavio je, s obzirom na primljena obavještenja, da se nešto ozbiljno sprema, i pozvao članove Vrhovnog štaba da dođu u sjedište štaba radi dogovora“.

Ponovo je najavljen dolazak aviona.

„Odjeci zvona ubrzo su se izgubili u potmuloj tutnjavi avionskih motora. Pet eskadrila bombardera, praćenih lovcima, isplovilo je iza grebena Runjevice i u borbenom poretku počelo je bombardovati Drvar. Ubrzo zatim, napadačkim avionima pridružilo se i par eskadrila, koje su dolazile iz pravca Grahova. Tog trenutka sa zemlje i iz vazduha zatreštali su reski mitraljeski rafali, prekidani zaglušujućim detonacijama avionskih bombi. Više od 80 borbenih aviona, štuka, dornije i meseršmita, poput uznemirenog jata crnih ptica, naizmjenično se i u brišućim naletima usmjeravalo na Drvar, dok je visoko iznad njih neprekidno krstarilo desetak lovaca“.

Bombardovani su Celuloza, Šobića glavica, Gradina, pilana, željeznička stanica, željezni most na Uncu i pećina, raskrsnica puteva u zapadnom dijelu grada.

„Kada je počelo bombardovanje i mitraljiranje Drvara, maršal Tito, sa nekoliko najbližih saradnika, posmatrao je sve to sa terase

ispred pećine . . . U nepunih dvadesetak minuta područje Drvara bilo je ovijeno tamnosivom koprenom dima, magle i prašine, kroz koju su preživjeli mještani izbjegavali smrt u plamenu i ruševinama . . . Ustrajnost i žestina bombardovanja Drvara jasno su pokazivale prave namjere neprijatelja“.

Gradska protivavionska odbrana žestoko se uhvatila u koštac sa neprijateljskim bombarderima.

Drvar je u dimu i plamenu . . . Kratko traje zatišje poslije odlaska bombardera. „Zatim se ponovo začula potmula i ravnomjerna tutnjava, koja je postajala sve jača. U formacijama tri po tri Drvar su nadlijetali transportni avioni JU 52, koji su, pod zaštitom lovaca, vukli 45 teških jedrilica. Već u prvom naletu s istoka, junkersi su zaokrenuli od sjeverne prema južnoj strani Drvarske kotline, a zatim su otkaçene jedrilice, koje su se brzo usmjeravale prema ciljevima desantnog napada“.

Tačno je 6.50 sati . . . Jato jedrilica dočekala je vatra sa zemlje — četiri su oborene, a više oštećeno.

„Tri najelitnije jedriličarske borbene skupine, kojima je bila namijenjena najvažnija uloga u desantnoj operaciji spustile su se na ravnice oko zapadnog dijela Drvara. Grupa „Panter“ sa 13 jurišnih jedrilica, aterirala je u luku oko Šobića glavice, grupacija „Bezobzirni napadač“ spustila se sa 10 jedrilica na zaravni s obje strane

Ševića potoka i na ravnice između gradske raskrsnice, Unca i bastaše česte, a grupa „Jurišnik“, sa šest teških jedrilica, iskrcala se uz lijevu obalu Unca, na prostoru koji zatvara oštre ljski put i glavna ulica do rječice Drvare. Ostale tri jedriličarske skupine, sa oko 125 automatičara, spustile su se uglavnom uzduž južne i zapadne strane Drvarske kotline. Njihov zadatak bio je da zarobe članove Engleske i Američke vojne misije i da, zajedno s ostalim jedriličarima i padobrancima, onemoguće povlačenje partizanskih jedinica i ustanova iz grada“.

„Šest jedriličarskih borbenih grupa sa oko 430 esesovaca, naoružanih uglavnom mašinskim oružjem, napadalo je partizanska uporišta u gradu i okolne položaje na liniji pećina-Spasovina-Prnjavor-Trnjak-Trninić Brijeg. Na tom području snage Pratećeg bataljona, uz podršku prištapskih i mjesnih vojno-pozadinskih jedinica i pojedinih grupa, uporno su pružale otpor napadačima. Borba s desantnim grupama postala je sve žešća, posebno na „Citadeli“.

Nijemci su u prvom trenutku koncentrisali napad na Šobića glavicu, u planovima nazvanu „Citadela“, gdje je po njihovim procjenama bio drug Tito sa Vrhovnim štabom.

Otpor na koji su naišli iznenadio je napadače žestinom. Prvi udar primaju protivavionske posade. Duž glavne ulice borci, pozadinski radnici, polaznici kurseva i skojevci hvataju se u koštac sa brojno nadmoćnijim esesovcima. „Tako su zaposjedanjem pojedinih zgrada u zapadnom dijelu Drvara bila stvorena tri partizanska odbrambena uporišta: jedno u zgradi Komande mjesta i radio-stanice VŠ, drugo u naselju blizu pravoslavne crkve i treće u središtu Okružnog komiteta SKOJ-a za Drvar“.

Počinje drugi krug napada — iskrčavanje padobranaca. Najveća grupa „Plavi“ (oko 120 esesovaca) spušta se na zaravan Okolubić; „Zeleni“ (oko 100) između Željezničkog naselja i zgrade Okružnog komiteta SKOJ-a; „Crveni“ (preko 100) na poljanu Brežine. Sa posljednjom je i komandant desantnog bataljona SS-kapetan Kurt Ribka.

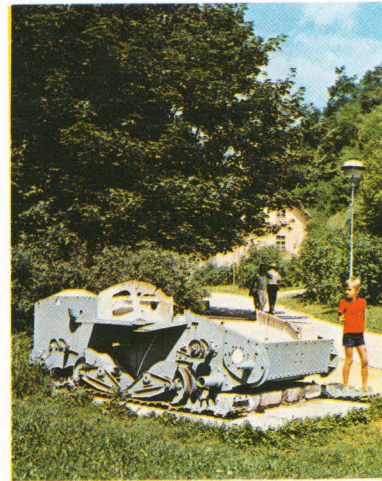
Nijemci nastupaju prema planu. U svim dijelovima grada vode se žestoke bitke. Partizani se odlučno suprotstavljaju i nastoje da povežu ono malo snaga i djeluju što bolje.

Kada su otpočele borbe, drug Tito se nalazio u pećini, a sa njim Edvard Kardelj, Ivan Milutinović, nekoliko oficira i pratilaca. Sa suprotne obale Unca, pećinu pod jakom vatrom drži njemačka grupa „Jurišnik“, pa se nije moglo izaći napolje. No, napadači ne znaju da se upravo tu nalazi čovjek koga traže. Partizanski borci koji pristižu formiraju odbranu Gradine.

Za to vrijeme Nijemci svoje snage koncentrišu na Šobića glavicu, koju brani manja grupa partizana. Zauzimaju „Citadelu“, ali bez očekivanog rezultata. Počinje potraga za Titom... Nalaze tek završenu maršalsku uniformu... „U nastojanjima da saznaju gdje se nalazi maršal Tito sa Vrhovnim štabom, nacisti su sve zarobljene saslušavali uz najgnusnije zlostavljanje. Ali i pored svih represalija i sadističkog masakriranja, oni nisu uspjeli da iznude bilo kakvo obavještenje o tome, jer niko od zarobljenih nije odgovarao na pitanje: „Gdje je Tito?“.

Ostaci njemačke jedrilice u krugu Spomen-muzeja

Partizanski tenk koji je spasila Mika Bosnić

Drvar je čuvao svog vrhovnog komandanta, iako su svi dobro znali gdje se nalazi. Esesovci su im pokazivali njegovu sliku, koja im je podijeljena pred polazak... I dok su se ogorčeno borili malobrojni i slabo naoružani partizani, njih stotinak, Drvarčani su bili sa njima u istim redovima — palo ih je oko 350.

Primjera heroizma, onog istinskog, bilo je mnogo. Pao je čitav Okružni komitet SKOJ-a... Radio-stanicu VŠ branile su samo žene... Mika Bosnić, 16-godišnja djevojka, spasila je partizanski tenk... Pali su mnogi, hrabri... Snaga je bila u povezanosti, poput najtvrdre gromade, boraca i „bezimenog ešalona“ naroda.

Već u početku borbi Vrhovni štab šalje kurire sa naredbama štabu Prvog proleterskog korpusa, komandi Oficirske škole i Šestoj ličkoj da dođu u Drvar. Telefonom su pozvane dvije jedinice iz Potoka. „Neke od tih jedinica, tj. prištapski dijelovi Šeste ličke divizije — na zapadnom sektoru Drvarske kotline, i bataljon Oficirske škole — na istočnim prilazima Drvara, već u jutarnjim satima stupile su u borbu sa desantnim grupama, dok su ostale jedinice zbog udaljenosti trebale da pristignu kasnije“.

Sa pojačanim napadima na pećinu Nijemci počinju prije 8 sati. Kod željeznog mosta na Uncu najžešći je okršaj.

„Barake ispred pećine obasipane su i rešetane mlazevima mitraljeskih rafala, granate lakih bacača i tromblona eksplodirale su po okomitom stijenju pećinske klisure stvarajući bijele oblake... Za branioce Vrhovnog štaba bili su to momenti krajnje neizvjesnosti i iskušenja. Ali, odvažni borci, svi odreda komunisti i skojevci, hrabro su odolijevali uzastopnim nasrtajima, svjesni uloge koju im dužnost u ovakvim okolnostima nalaže. Znajući da maršal Tito i

članovi Vrhovnog štaba još uvijek nisu uspjeli da se povuku iz pećine, borili su se stojeći bez uzmaka, kao da iza njihovih rovovskih linija zemlje nije bilo“.

Nijemci su odbijeni, povlače se, poginulo ih je preko 40... Poslije desetak minuta počinje novi napad u pravcu pećine. Smjenjuju se jedan za drugim... Bilo je zaista teško.

„Dolaskom Prvog i Drugog bataljona Treće ličke brigade u Drvarsku kotlinu, oko 10 sati su se situacija i odnos snaga na poprištu desantne operacije počeli mijenjati u korist partizanskih jedinica. Kad su se dijelovi desantnih komandosa počeli povlačiti sa fronta ispred sjedišta Vrhovnog komandanta prema položajima ličkih jedinica kod Kamenice i Drvar Sela, snage Pratećeg i Oficirskog bataljona pojačale su napade na njemačka uporišta duž lijeve obale Unca. U tim okolnostima, nakon što je razbijena neprijateljska blokada ispred pećine i Nijemci odbačeni prema Drvaru, stvoreni su uslovi za povlačenje maršala Tita i ostalih članova VŠ“.

Kako je pećina bila pod stalnom vatrom, moglo se sići samo kroz betonski prolaz pa niz desetak metara visoku okomitu stijenu. I to pomoću padobranskih užadi.

U 11.15 sati počinje povlačenje iz pećine. Zbog pojačane vatre drug Tito i ostali, pod borbom se prebacuju do Male pećine, pa preko pruge na plato Gradine. „Kretanje uz Brinu prema Podovima, zbog stalnog mitraljiranja iz aviona i bombardovanja, vršeno je veoma usporeno. U to vrijeme, dok je kolona Vrhovnog štaba stizala na Gradinu, počelo je iskrcavanje drugog desantnog talasa padobranaca. Ali već tada bezbjednost maršala Tita i članova Vrhovnog štaba bila je osigurana: u pratnji prištapskih jedinica oni su nastavili pokret prema Ataševcu i dalje prema centru Klekovače — Potoci-ma, gdje se nalazilo rezervno sjedište VŠ“.

Borbe se vode nesmanjenom žestinom. Nijemci tačno u podne na Brežine i južno od Šobića glavice spuštaju drugi talas — 180 padobranaca grupe „Obermajer“. Ali, tu su Ličani koji ih dočekuju vatrom, tako da su mnogi esesovci ubijeni još u vazduhu... Partizani napadaju sve organizovanije, sabijaju neprijatelja na sve manji prostor. Do predveče Nijemci moraju da organizuju odbranu oko Šobića glavice, zapadne raskrsnice i crkve. Nešto kasnije ostaci desantnog bataljona prisiljeni su da se utvrde na Šobića groblju. I tu su na stalnom udaru, jer partizani neprekidno, iako je već duboko zamakla noć, jurišaju... Od elitnog i specijalnog SS-bataljona (njih oko 950) desant je preživjela tek petina.

„... Poslije višesatnih dramatičnih noćnih okršaja štab Šeste ličke divizije donosi odluku da se obustave dalji napadi i da se jedinice povuku iz grada. Takvo naređenje izdato je zbog toga što se u prvim jutarnjim satima očekivao prodor njemačkih tenkovskih i pješadijskih trupa, koje su ubrzano nastupale sa spoljnih pravaca“.

Jer, jake neprijateljske snage (oko 20.000 vojnika), uz stalne borbe sa partizanskim jedinicama, krenule su prema Drvaru iz pravca Bihaća, Srba, Livna, Mrkonjić-Grada, Jajca i Banja Luke. Zbog toga je Vrhovni štab 29. maja naredio jedinicama da se izvuku iz obruča i nastave borbe u pozadini.

Nijemci ne odustaju. U Drvaru su doživjeli krah. Sada pokušava-ju da nađu Tita u Klekovači. Ali, bez uspjeha.

Pošto avioni nisu stigli na vrijeme na aerodrom Uvala, drug Tito sa članovima najviših vojno-političkih tijela i savezničkih misija, prešao je 29. maja u selo Poljice, a sutradan u Preoce... Centralna kolona Vrhovnog štaba krenula je 31. maja naveče iz Preoca i nastavlja pokret pravcem Crni vrh-Crna gora-Bjeljavina i dalje prema istoku. Međutim, kolona je naišla na otpor neprijatelja kod Lisine i nije uspjela da se prebaci preko željezničke pruge Mliništa-Potoci. Zbog toga je kretanje usmjereno prema komunikaciji Glamoč-Mliništa, i pošto su u toku borbe njemačke snage bile odbačene uz sudjelovanje sa dijelovima Prve proleterske divizije, kolona VŠ je 2. juna oko 14 sati prešla komunikaciju kod Ravnih Mliništa i produžila pokret prema Čardaku... Trećeg juna kolona se preko Pribelje i obronaka Vitoroga prebacila na Kupreško polje, kod sela Vukovsko, gdje se nalazio pomoćni aerodrom NOV“ (Svi citati — Petar Mišković: „Drvar 1944.“).

Uveče 3. juna, oko 21 sat, na Kupreško polje spustio se saveznički avion, kojim su drug Tito, članovi vojnog i političkog rukovodstva NOP, zajedno sa savezničkim misijama, prebačeni u Bari, a odatle na ostrvo Vis.

Tako se završio neprijateljski desant na Drvar. Pokušaj da se uništi rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta doživio je neuspjeh. Nije se ostvarila Hitlerova želja da se dokopa maršala Tita. Uzalud se u Drvar spustio specijalni avion da ga zarobljenog preveze u Berlin — odnio je samo njegovu maršalsku uniformu i ranjenog komandanta SS-bataljona.

„Konjičev skok“ bio je — skok u prazno.

Drvar je ostao razrušen... Ali, malobrojni borci, ljudi ovog grada, partizanske jedinice koje su pristigle — borili su se do posljednjeg metka, do života... Za odbranu Tita i slobode nije bilo cijene.

Heroizam tih dana ostaje za legendu.

Okružni komitet SKOJ-a

„U borbama za vrijeme fašističkog desanta na Drvar, 25. maja 1944. godine, herojski su pali svi članovi Okružnog komiteta SKOJ-a za Drvar: Duško Bursać, Duško Bajić, Ljubo Bosnić, Razija Omanović, Zora Zeljković, Savica Solomun. Najstariji je imao 22 godine“.

Njihov posljednji sastanak, rano tog jutra, koji je bio dogovor oko proslave Titovog rođendana, prekinulo je bombardovanje. Ubrzo su se spustili padobranici i opkolili zgradu.

„Nijemci nisu mogli lako da osvoje sjedište OK. Skojevcu su hrabro pružili otpor nadmoćnijem neprijatelju. Vođena je ogorčena borba. Rafali su obasipali zgradu, a Nijemci su prilazili i kroz prozor ubacivali bombe. Skojevci su ih hvatali, bacali natrag i njima ubijali Nijemce... Skojevci su se borili do posljednjeg metka. U neravnopravnoj borbi tu su herojski pali Duško Bursać, Duško Bajić, Razija Omanović i Savica Solomun“.

Zora Zeljković i Ljubo Bosnić pokušali su da se probiju poslije pogibije druga.

Nijemci su ranili Zoru, zarobili je i odveli na Šobića glavicu. Zvjerski su je mučili, želeći da saznaju ko je tako žestoko pružao otpor. „Gadovi, sa vama su se borili članovi Okružnog komiteta komunističke omladine!“ — bio je njen prkosni odgovor. Ubili su je i nagu bacili pored puta.

Teško ranjen Ljubo Bosnić prebacio se preko Unca. Sakrili su ga u kući Mičo Dodig i njegova žena Mika. Ujutro su esesovci zapalili kuću, a u njoj su izgorili Ljubo i domaćica.

Okružni komitet SKOJ-a za Drvar odlikovan je Ordenom narodnog heroja.

Mika Bosnić

Drug Tito, na svečanosti 2. juna 1974. godine, pored Ordena narodnog heroja gradu Drvaru, predao je još jedan Orden narodnog heroja — za Miku Bosnić.

Ta hrabra djevojka simbol je spremnosti omladine i naroda Drvara da u odsudnim časovima desanta dijeli sudbinu boraca.

„U toku borbe protiv padobranaca jedan naš tenk našao se u opasnosti da ga neprijatelj uništi... Nijemci su na tenk nabacili čebe, tako da je vozaču bio zaklonjen vidik. Svi članovi posade tenka bili su ranjeni... U tom kritičnom trenutku pored tenka je prolazila grupa zarobljenih Drvarčana koje su Nijemci sprovodili. Među njima je bila i 16-godišnja skojevka Mika Bosnić. Uviđajući opasnost u kojoj se našla posada tenka, Mika je iskočila iz kolone zarobljenika, pritrčala tenku i zbacila čebe. Ranjenom vozaču ponovo se otvorio vidik, pokrenuo je tenk i nastavio borbu. Razbjesnjeli Nijemci, kojima je plijen tako iznenada izmakao, okomili su se na hrabru skojevku i sasjekli je bajonetima.“ („Narodni heroji Jugoslavije“, 1975.).

DRVAR

Grad je u prostranoj Drvarskoj kotlini, uz lijevu obalu rijeke Unac, 455 metara iznad mora.

Okolo su planine **Klekovača** (1.961 m), **Lunjevača** (Tisov vrh 1.706 m, Kolo 1.432 m), **Osječenica** (Velika Osječenica 1.796 m) i **Vijenac** (Jadovnik 1.650 m, Jedovnik 1.539 m).

Na izlazu iz Drvarske kotline Unac je stvorio kanjon dug oko 20 km, a dubok 400 metara.

U gradu živi 6.417 stanovnika, a na području čitave opštine 20.064 stanovnika (popis 1971. godine).

Danas je to potpuno nov grad, podignut na ruševinama koje je ostavio rat. Samo za vrijeme desanta 1944. godine spaljeno je 600

Dom kulture

zgrada... U godinama poslije rata sasvim je izmijenio lik — djeluje prijatno u prostanstvu svoje kotline. Po tradiciji ostao je značajan centar drvne industrije, razvijajući i ostale djelatnosti.

Po postanku Drvar je iz novijih vremena — s kraja prošlog i početka ovog stoljeća, kada ovdje počinje sistematska eksploatacija šume.

Dosta je tragova iz davnih dana. Tako, u blizini je bio rimski municipij. Ovuda ide rimska cesta od Bornuma do Siscije (Siska), koja dolinom Rame spaja Dalmaciju i Slavoniju. Sačuvano je više miljkaza.

Svjedok srednjeg vijeka je Visuć-grad, sa ostacima dvorca „Crne kraljice“. Podignut je u prvoj polovini XV vijeka. Poveljom, od 18. septembra 1461. godine, bosanski kralj Stjepan Tomašević daje ga svom stricu, bivšem kralju Radivoju „sa Unačkom župom i vinogradima“. Impresionira položajem — stoji na okomitoj stijeni, visokoj oko 200 metara.

Drvarski kraj — na tromeđi Bosanske krajine, Like i Dalmacije — uvijek se nalazio u tokovima mnogih zbivanja.

Svoju istoriju Drvar počinje da piše s kraja prošlog stoljeća, kao mjesto u kojem se razvija drvna industrija. Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine dala je bavarskom industrijalcu Otu Štajnbajsu koncesiju za eksploataciju bogatih šuma u okolini.

Godine 1900. u Drvaru počinje rad moderna pilana sa 17 gatera. Već tih prvih godina na sječi šume i obradi drveta zaposleno je oko 5.000 radnika. Od maja 1907. godine radi Fabrika celuloze sa 500 radnika. Podignuti su bačvara i uređaji za impregnaciju drveta.

Da bi se što brže izvlačilo drvo, do konca 1915. godine postavljeno je u ovom kraju 550 kilometara industrijskih željezničkih pruga.

Za prava radnika

Za Štajnbajsovo preduzeće, a poslije za „Šipad“, radilo je uvijek pet do šest hiljada ljudi. Uslovi su bili izuzetno teški — i za radnike u šumskim revirima, i u pilani, i za željezničare. Radilo se „od jutra do sutra“, bez osnovnih prava, slabo zarađivalo.

Radnički pokret počeo se rano razvijati i organizovano djelovati. Ta borba ima svoj kontinuitet.

Prve štrajkove hronike bilježe 1906. godine.

Prva sindikalna organizacija osnovana je 1907. godine. U stalnom je sukobu sa vlastitima zbog nastojanja da što više proširi svoju djelatnost i okupi što veći broj radnika.

Rijetko impresivna je proslava 1. maja 1909. godine, kada je kroz grad prošlo u povorci 1.500 radnika i seljaka.

Početakom 1918. godine obnovljena je sindikalna organizacija. U februaru 1919. godine ona već ima 1.438 članova (četvrta po veličini u Bosni i Hercegovini). Socijaldemokratska stranka ovdje 1919. godine izdaje list „Radnička volja“.

Iz Drvara je, poslije generalnog štrajka 30. aprila 1919. godine, protjerano ili moralo da ode oko 500 radnika.

Štrajkovi su mnogobrojni. Jedan od njih, u kojem učestvuje 4.100 radnika traje od 9. decembra 1921. do 30. januara 1922. godine. U septembru 1922. štrajkuje 6.000 radnika Pilane i svih manipulacija... I tako redom — 1925, 1930. godine...

Komunistička partija Jugoslavije djeluje u Drvaru od 1934. godine preko URSSJ — Udruženog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. Provode se šire zamišljene akcije. Tako URS organizuje štrajk 2.000 radnika u „Šipadovim“ manipulacijama (25. januar — 15. mart 1937. g.). U avgustu i septembru u Tiškovcu štrajkuje 2.300 radnika.

Najorganizovaniji su štrajkovi u avgustu 1938. godine — istovremeno u Pilani i na šumskim gradilištima.

„U nizu akcija URS-a značajno mjesto zauzima i višednevni štrajk svih pilanskih radnika i preko 1.000 željezničara na pruzi Prijedor—Knin, koji je počeo 27. juna 1940. godine, a bio je organizovan sa zahtjevom da se plate povećaju srazmjerno poskupljenju svih životnih potreba“.

„Sve ove akcije imale su dubokog odraza na idejno, političko i organizaciono jačanje radničkog pokreta. One su mnogo doprinijele

le da se kod radnika izgradi samosvijest o tome da njihova snaga leži u njihovom jedinstvu i zajedničkom djelovanju. Potkraj 30-tih godina radnički pokret u Drvaru i njegovoj široj okolini počinje da zauzima najznačajnije mjesto u društvenom životu, a akcije koje je taj pokret vodio i idejna strujanja u njemu bili su u skladu sa političkom linijom Komunističke partije Jugoslavije u tom periodu, iako još uvijek nije bila ponovo stvorena njena organizacija u ovom kraju“.

U drvarskom selu Kamenica, novembra 1939. godine, formirana je organizacija KPJ. Ubrzo zatim u Drvaru, a do 1941. godine u Šipovljanima, Zaglavici, Crljivici i Resanovcima. Istovremeno djeluje i SKOJ, koji ima veliki uticaj među mladima. Od posebnog je značaja povezanost i saradnja sa komunistima Bosanskog Grahova i susjedne Like.

„Period obnavljanja i pune konsolidacije revolucionarnog radničkog pokreta u Drvaru se završava konferencijom komunista

Zgrada Spomen-muzeja „25. maj 1944.“

drvarske i grahovske opštine, koja je održana 30. marta 1941. godine sa zadatkom da se razmotri situacija nastala poslije 27. marta. Na konferenciji je prvi put izabran Sreski komitet KPJ i odlučeno da se partijske ćelije formiraju što prije — i u još nekim selima u kojima je već bilo članova KPJ". (Svi citati iz studije dr Nikole Rabića: „Tradicija radničkog pokreta — značajna pretpostavka snage ustanka i NOP-a u Drvaru“).

INFORMACIJE

SPOMEN-MUZEJ „25. MAJ 1944.“

- Radno vrijeme: 8 — 12 i 14 — 19 sati; ponedjeljkom 8 — 15 sati.
- Časovi istorije: svakog dana u 9, 11 i 13 sati.
- Kustos radi od 9 do 16 sati.
- Ulaz: 5,00 dinara.
- Prodavnica suvenira; bife.

Muzej je posvećen događajima vezanim za neprijateljski desant 25. maja 1944. godine na Drvar, sa ciljem da se zarobi maršal Tito i likvidira rukovodstvo narodno-oslobodilačkog pokreta.

Nalazi se na desnoj obali Unca, na prostoru gdje su Titova ratna pećina i zgrade u kojima su radili najviši vojni i politički organi narodnooslobodilačkog pokreta.

To je muzejski kompleks koji sa mnogo dokumenata i detalja, na zanimljiv način govori o desantu.

Prva zgrada, nekadašnja Mandića kuća, lijevo je kod samog ulaza. Spomen-ploča označava da su njoj bili tokom ratnih godina: Štab 5. krajiškog partizanskog odreda, od jula do septembra 1942. godine; Partijska škola CK KPJ, od septembra do decembra 1942. godine; članovi Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, od januara do 25. maja 1944. godine.

Muzejska postavka je u tri nivoa. U prizemlju su karte ratne situacije u Evropi i Jugoslaviji pred desant. Zatim, karta — ratni put vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita i Vrhovnog štaba NOVJ 1941—1945. GODINE. Dokumenti i fotosi prikazuju pripreme za desant. Posebno je interesantna ucjena, u vidu plakata, kojom okupatori nude 100.000 maraka u zlatu svakom onom ko im preda, živog ili mrtvog, druga Tita.

Na prvom spratu prikazan je sam desant. Tu je karta — raspored partizanskih jedinica i ustanova u Drvaru i okolini na dan napada. Izloženi su radio-aparat i telefon Vrhovnog štaba, te padobran i oružje Nijemaca.

Centralno mjesto, na drugom spratu, zauzima veliki reljef Drvara i okoline. Uz zarobljeno njemačko oružje i šljemove, ima više fotosa.

U parku Muzeja stoji nekoliko eksponata.

Desno od ulaza je **skulptura** koja simbolize slom desanta (rad A. Kučukalića, 1974. godine).

S lijeve strane smješteno je **zvono**, kojim je 1944. godine oglašavan dolazak neprijateljskih aviona.

Ovdje se dalje nalaze:

Partizanski tenk, odnosno njegovi ostaci, sa kojega je narodni heroj Mika Bosnić, 25. maja 1944. godine, svukla čebe i time omogućila posadi da nastavi borbu sa padobrancima. Hrabru djevojku Nijemci su ubili.

Kostur jedrilice, jedne od mnogih kojima su Nijemci spuštani na dan desanta.

U dubini parka je **druga zgrada**. Na njoj su dvije spomen-ploče. „U ovoj zgradi boravili su članovi VŠ NOV i POJ od januara do 25. maja 1944. g.“ — piše na prvnoj. Na drugoj je sljedeći tekst: „Po naredbi vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita od 13. maja 1944. u ovoj zgradi je formirano Odjeljenje zaštite naroda OZNA“.

Četiri prostorije uređene su kao tematske cjeline. U prvjoj su tri Ordena narodnog heroja, sa poveljama — grada Drvara, odlikovanog 17. maja 1974. godine; Okružnog komiteta SKOJ-a, odlikovanog 20. maja 1969. godine; Mike Bosnić, odlikovane 17. maja

Oficirska škola

1974. godine. Ovdje su pisaca mašina Vrhovnog štaba i primjerci listova „Nova Jugoslavija“ i „Oslobođenje“.

U drugoj sobi izloženi su lični predmeti druga Tita iz tog vremena — sekcija, foto-aparat, opasač, naliv-pero, tabakera, muštica, šibica ... U posebnoj vitrini je plava maršalska uniforma, koju su Nijemci za vrijeme desanta našli u krojačkoj radionici. Izrešetana kuršumima, odnesena je u Beč. Vraćena je u Drvar, a sada je jedinstven eksponat ovog muzeja.

O tome šta je u to doba o događajima u Jugoslaviji pisala saveznička štampa, sadržina je treće sobe. Na fotosima su članovi savezničkih vojnih misija pri Vrhovnom štabu u Drvaru.

Dokumenti o radu i djelovanju Vrhovnog štaba i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije izloženi su u četvrtoj sobi. Uz fotose je i kino-projektor kojim se služio Vrhovni štab.

Muzejsku postavku zaokružuje sljedeći tekst:

„3. juna 1944. g. probivši se i ovog puta iz neposrednog neprijateljskog obruča, VŠ NOVJ je stigao na Kupreško polje, gdje se još iste večeri spustio jedan saveznički avion. Tim avionom se maršal Tito sa svojim najbližim saradnicima, kao i sa članovima savezničkih vojnih misija, prebacio u Bari, u Italiji, pa odmah zatim na dalmatinsko ostrvo Vis, odakle je nastavio da rukovodi borbama za konačno oslobođenje zemlje“.

Uz strmu kamenu usjeku dolazi se do **Titove pećine**, pod Gradinom. Baraka, i sve oko nje, jednaka je kao i u vrijeme dok je tu boravio i drugi vrhovni komandant maršal Tito. Ispred nje je drvena galerija, a unutra skroman namještaj. Baraka je dijelom u pećini. — Ovdje se, obično, drže časovi istorije za posjetioce.

Označena je staza kojom se drug Tito sa saradnicima povukao iz pećine zasipane jakim neprijateljskom vatrom.

Muzej „25. maj 1944.“ zaokružava cjelinu i pruža potpun pregled svih događaja vezanih za desant.

SPOMENIK NA ŠOBIĆA GLAVICI — GROBLJU

Na mjestu nekadašnjeg groblja, u samom centru grada, podignut je 1967. godine monumentalni spomenik. Upravo tu su vođene najžešće bitke za vrijeme desanta.

Spomenik ima dvostruku simboliku. Obilježava ustanak naroda, i istovremeno sjećanje na pale borce i žrtve koje su Drvar i njegova okolina dali u narodnooslobodilačkom ratu.

Centralni dio čine četiri impozantna kraka, usmjerena na četiri strane. Oblikovani su tako da likovno prikazuju pojedine detalje iz revolucionarne borbe. Oko njih su kamene gromade u kojima su urezani stihovi o borbi i slobodi.

Na padinama Šobića glavice, u široj okolini spomenika, stoje kameni blokovi u kojima su uklesana imena 1.274 palog borca iz Drvara i okoline. Po grupama data su naselja: Kamenica, Zaglavica, Vrtoče, Bastasi; Martin Brod, Očjevo, Palučci; Očigrije, Boboljusi, Cvjetnić, Gruborski Naslon; Trninić Brijeg, Trubar, Drvar Selo, Bos. Osreci, Gornji Triškovac; Podić, Prekaja—Bunčevac, Župa—Sajkovac; Poljice—Brda, Tičevo, Preodac; Šipovljani, Ljeskovića, Mrđe, Vidovo Selo; Drvar—grad, Potoci—Uvala, Sretica, Podovi.

Posebno stoje imena 777 žrtava fašističkog terora. Između njih ispisani su stihovi. Autori spomenika su Marijan Kocković i Lujo Šverer.

SPOMEN-OBILJEŽJA NOR-a

Kao mjesto u kojem se dogodilo zaista mnogo izuzetnog za vrijeme narodnooslobodilačke borbe, Drvar ima više spomen-obilježja. Između ostalih to su:

- Mjesta gdje su se spustile jedrilice
- Prostori na koje su se spuštali padobranci
- Partizanska radionica
- Partizanska bolnica (na mjestu stare bolnice)
- Zgrada II kongresa USAOJ-a (fabrika celuloze)
- Zgrada Okružnog komiteta SKOJ-a
- Zgrada Okružnog komiteta KPJ
- Zgrada Okružnog narodnooslobodilačkog odbora
- Komanda Drvarskog vojnog područja
- Zgrada Telegrafskog kursa Vrhovnog štaba NOVJ
- Sjedišta savezničkih vojnih misija (kuće Rodića, Kneževića, Grujića i Sablića)
- Položaji protivavionske odbrane
- Odbrambeni rovovi oko Titove pećine
- Baraka Pratećeg bataljona
- Oficirska škola (Vujića kuća)
- Spomen-drvoredi Oficirske škole i Šeste ličke divizije
- Pećina u Bastasima, u kojoj je 1944. godine boravio drug Tito.

Ova autentična mjesta dragocjeni su svjedoci o boravku i radu pojedinih ustanova i ličnosti.

SPOMEN-DOM SDB

U centru grada je Spomen-dom Službe državne bezbjednosti Jugoslavije. Podigli su ga zajednički organi unutrašnjih poslova svih republika i pokrajina, u znak sjećanja na osnivanje Odjeljenja zaštite naroda OZNA 13. maja 1944. godine u Drvaru. Otvoren je 13. maja 1976. godine i obilježen većim reljefom.

SMJEŠTAJ

- **Hotel „Beograd“** (60 l), B kategorije, kafana, restoran. U samom centru grada. Telefoni (077) 85-204 i 85-179.
- **Hotel „Bastašica“** (14 l), od centra grada udaljen 5 km. Telefon (077) 85-211.
- **Hotel Oštrej“** (25 l), B kategorije. Na putu Bosanski Petrovac—Drvar. Telefon (077) 81-105.
- **Prenočište „Turiat“** (21 l), Martin Brod. Telefon (077) 87-317. Rezervacije preko hotela „Beograd“, Drvar.

Hotel „Beograd“

SLUŽBE

- **Dom zdravlja:** Hitna pomoć, telefon 85-009.
- **Apoteka**
- **PTT služba**
- poštanski broj 77260
- pozivni telefonski broj 077.
- **Stanica milicije**, telefon 85-095
- **Privredna banka Sarajevo** — Ekspozitura Drvar, telefon 85-091.
- **Auto-servis**, telefon 85-387
- **Benzinske pumpe:** „**Energopetrol**“, radi non-stop, telefon 85-006; **INA**, radi non-stop.

IZLETIŠTA

- Okolina grada veoma je lijepa, posebno planinski masivi. U blizini su izletišta:
- **Vrelo Bastašice** (5 km), sa pećinom u kojoj je povremeno boravio, do desanta, drug Tito.
- **Visuč-grad** (5 km), ostaci srednjovjekovnog grada (XV vijek), na strmoj hridini visokoj sto metara. Po predanju bio je to dvorac „Crne kraljice“.
- **Prekaja** (18 km), selo ispod Lunjevače, privlačno zbog više očuvanih starih planinskih kuća.

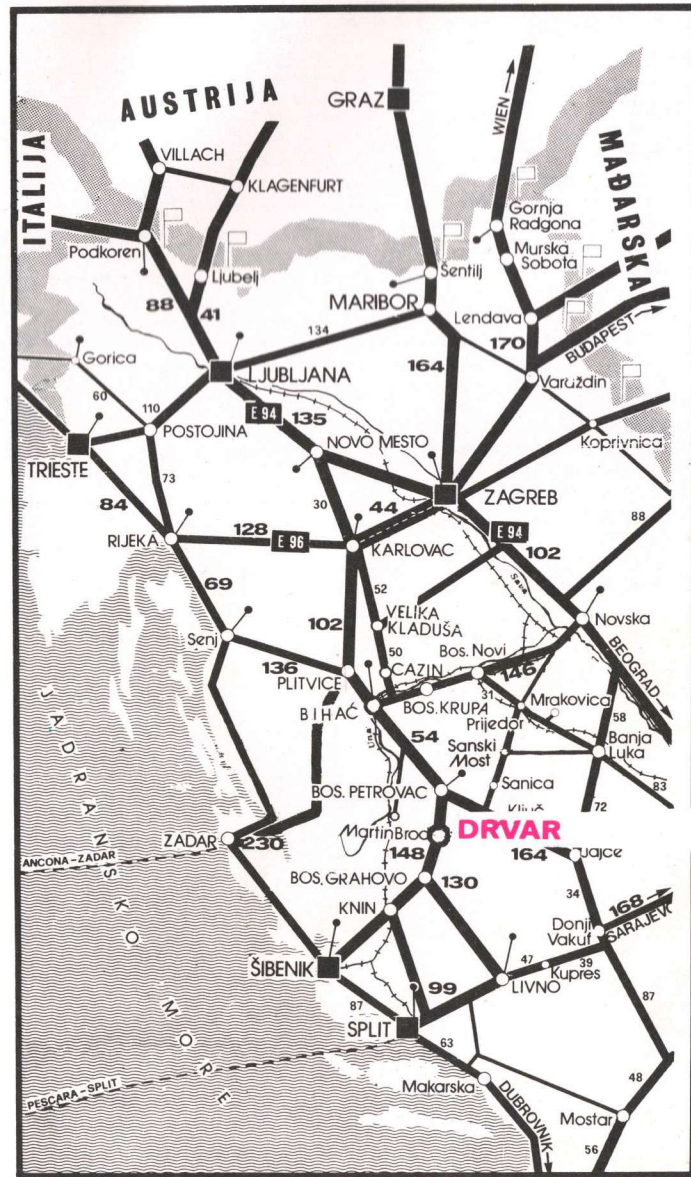
● **Lom** (1.532 m), u Klekovači, prašumski rezervat na površini od 278 hektara. To je netaknut i očuvan kompleks prirode — prašuma jela, smrča i bukava. Od Oštrelja, na putu Bosanski Petrovac—Drvar, udaljen je pet kilometara.

● **Martin Brod**, nešto udaljeniji. Una je ovdje najljepša; više bukova, vodopada i brzaka.

UDALJENOSTI

● Drvar — Bosanski Petrovac	28 km
● Drvar — Bosanski Petrovac — Bihać	81 km
● Drvar — Bosanski Petrovac — Jajce	130 km
● Drvar — Bosanski Petrovac — Jajce — Sarajevo	292 km
● Drvar — Bosansko Grahovo	35 km
● Drvar — Bosansko Grahovo — Knin — Drniš — Šibenik	128 km
● Drvar — Bosansko Grahovo — Knin — Sinj — Split	168 km
● Drvar — Bosanski Petrovac — Bihać — Karlovac — Zagreb	242 km
● Drvar — Bosanski Petrovac — Ključ — Prijedor — Novska — Beograd	477 km

Motel „Bastašica“

S A D R Ž A J

UVOD	3
USTANAK 1941. GODINE	4
DESANT	8
U Potocima	9
Prelazak u u Drvar	10
Drugi kongres USAOJ-a	11
Neprijatelj se priprema	13
Plan desanta	14
Veče, 24. maj 1944.	15
Gdje se ko nalazio	15
25. maj 1944. godine	15
Okružni komitet SKOJ-a	21
Mika Bosnić	23
DRVAR	23
Za prava radnika	24
INFORMACIJE	26
SPOMEN-MUZEJ „25. MAJ 1944.“	26
SPOMENIK NA ŠOBIČA GLAVICI — GROBLJU	28
SPOMEN OBILJEŽJA NOR-a	28
SPOMEN DOM SDB	28
SMJEŠTAJ	28
SLUŽBE	29
IZLETIŠTA	29
UDALJENOSTI	30